

I. D. Evans și Colin Renfrew, *Excavations at Saliagos*, Londra, ed. Thames and Hudson, 1968, 226 p. + LIX pl. și 91 fig. în text sau pe pagini separate.

Faptul că plină de curînd în Ciclade nu se cunoșteau antichități mai vechi decît epoca bronzului a determinat pe cel de-al doilea dintre autorii cărții aci recenzate să întreprindă acum cîtiva ani, pe cînd era încă membru al școlii engleze din Atena, susținute cercetări de teren în diferitele insule ale acestui arhipelag din Egeea, încununat în cele din urmă de succes. Într-adevăr, așezarea descoperită pe mica insulă Saliagos, situată între insula Antiparos și Paros, s-a dovedit a fi, pe baza materialelor ceramice culese la suprafață, mai veche decît începutul perioadei cunoscute sub numele de Early Cycladic și astfel s-a hotărît întreprinderea unor săpături care au și avut loc în anii 1964 și 1965 sub conducerea unui colectiv în frunte cu autorii cărții. Dintre cei doi autori, primul este profesor de arheologie europeană la Institutul de arheologie al Universității din Londra și conduce de cîtiva ani noile săpături de la Knossos, în Creta, al căror scop este precizarea și cunoașterea diferitelor straturi neolitice de sub vestitul palat minoic, iar cel de-al doilea a fost numit de curînd lector la Universitatea din Sheffield.

Datorită faptului că mica insulă Saliagos nu are decît 100 m lungime și cîteva zeci de metri lățime, ea a fost în bună parte cercetată prin săpăturile din 1964 și 1965, care au dovedit că aci se afla o așezare neolitică înconjurată cu un zid de piatră, ale cărei locuințe rectangulare aveau și ele temelia de piatră, deși

suprastructura va fi fost din material mult mai ușor. Săpăturile de plină acum nu au descoperit și morminte, dar întrucît cercetările specialiștilor au dovedit că nivelul mării s-a ridicat cu cîtiva metri, s-ar putea foarte bine ca necropola așezării să fi fost situată în zona ce se află acum sub apă, deși, ținînd seama de mica depărtare față de celelalte insule (cîteva zeci de metri de Antiparos!), n-ar fi exclus ca locuitorii neolitici de pe Saliagos să-și fi îngropat morții în insula vecină.

S-au putut preciza trei niveluri de locuire, sau trei straturi, aparținînd însă toate aceleiași epoci și aceleiași culturi, cu mici deosebiri între ele.

Elementul caracteristic al culturii neolitice din așezarea cercetată pe Saliagos îl constituie o ceramică de culoare închisă, decorată în special cu pictură albă mată, iar dintre formele ceramice se remarcă marelă număr de vase cu picior și de fructiere cu picior înalt. Deși motivele sînt bogate și variate — toate geometrice (zig-zaguri, șiruri de triunghiuri, romburi pătrate etc. etc.) —, lipsesc atît spiralele, cît și meandrele.

Observațiile stratigrafice au arătat că această ceramică pictată cu alb pe fond sau înveliș lustruit de culoare închisă este mai frecventă în stratul cel mai vechi (I) și în declin vizibil în ultimul strat (III). Cu toate că decorul pictat cu alb pe suprafețele închise apare în Anatolia încă din chalcoliticul tîrziu (Beycesultan) și în Tesalia el constituie una dintre caracteristicile speciei Larissa a neoli-

ticului tîrziu, autorii nu cred că se pot stabili legături directe cu acestea.

O a doua categorie ceramică o formează un număr redus de fragmente de culoare pală, decorate uneori cu pictură de culoare închisă, pe care autorii le socotesc importate, deoarece își au paralele în centrul și sudul Greciei continentale. Nu lipsesc însă nici benzi rșii crude pe buza unor vase și mai rar benzi incizate umplute cu împunsături pe alte fragmente.

Uneltele de piatră cioplită sînt lucrate mai ales din obsidiană (dar nu în tehnica lamelară) și au fost făcute la fața locului, cum arată procentul foarte ridicat de deșeuri. S-au găsit și puține toporașe de piatră șlefuită (nici un topor perforat) și unelte de os, scoicile fiind și ele frecvent folosite ca mici unelte. Pe lângă alte obiecte de utilitate zilnică (greutăți, fusaiole, rîșnițe și frecătoare etc.) s-au găsit două fragmente de vase de marmură. Lipsese însă cu desăvîrșire orice obiect metalic, după cum lipsesc și crligele de undiță — ceea ce dovedește că pescuitul se făcea cu plasele, oașele de pește descoperite în așezare fiind foarte numeroase; s-ar putea însă ca numeroasele săgeți de obsidiană să fi folosit ca virfuri de harpună, căci nu s-au găsit în insulă decît foarte puține oase de animale sălbatice care să indice că locuitorii neolitici s-ar fi îndeletnicit și cu vînatul. Cîteva figurine de marmură, unele schematice și altele naturaliste, ridică interesante probleme. Într-adevăr, aceea schematică este tăiată în formă de vioară și ar fi, după părerea autorilor, cea mai veche statueta de acest tip din Egeea și Asia Anterioară, deoarece acest tip — cunoscut în Ciclade pînă acum numai din culturile epocii bronzului — n-ar apărea nici în Anatolia decît în Bronzul timpuriu. Cert este că, așa cum spun autorii, această figurină este un precursor al binecunoscutei scrii din Early Cycladic.

Întrucît cercetările lui Renfrew din Ciclade au dus la descoperirea altor trei așezări cu ceramică similară, autorii socotesc potrivit să vorbească de o cultură *Saliagos*, puternic deosebită de culturile perioadei Early Cycladic care li urmează, singura legătură cu acestea fiind tocmai figurina mai sus amintită. Ne-

existînd legături nici cu celelalte culturi ale epocii bronzului din Egeea, autorii au afirmat — chiar înainte de a se cunoaște rezultatele examenelor C 14 — că, desigur, cultura *Saliagos* trebuie să fi fost anterioară tuturor culturilor epocii bronzului din Egeea și de pe continentul grecesc și că probabil n-a dăinuit pînă la sfîrșitul mileniului IV î. e. n. De aceea, ei sînt înclinați să situeze această cultură în neoliticul mijlociu și tîrziu, și anume între data de sfîrșit a culturii *Hacılar* din Anatolia (sfîrșitul mileniului VI, pe baza datelor C 14) și începutul etapei *Kum Tepe I b* și anume între circa 4 500—3 500 î. e. n. Aceste concluzii sînt în linii generale confirmate de rezultatele examenelor C 14, care se situează toate între 4 300—3 700 sau 4 500—3 900 (după noua „half life”).

Socotind deci că pot lua ca dată medie pentru cultura *Saliagos* anul 4 000, autorii cred că ea ar putea fi contemporană cu cultura *Vinča* veche din Iugoslavia (căci există rezultatul Gro. 1546 inclînd data de 4010 pentru *Vinča A tîrzie*) situîndu-se între cultura *Veselinovo* (4 410 î. e. n.; Bln 158 pentru stratul *Karanovo III*) și *Gumelnița* veche (3 890 î. e. n. Bln. 136 și 3 879 Bln. 151 pentru stratul *Karanovo V*) din Bulgaria; aci este însă probabil vorba de o confuzie, deoarece stratul *Karanovo V* conține materialele culturii *Marița*, în timp ce abia stratul *Karanovo VI* din vestita așezare de lângă *Novo Zagora* aparține culturii *Gumelnița*. Toate examenele C 14 făcute la Berlin pentru probele din așezarea de pe ostrovelul de la *Căscioarele*, pe care o cercetăm de cîtiva ani, arată că datele în preajma lui 4 000—3 900 se referă la ultimul strat al culturii *Boian* și nu la cea mai veche fază a culturii *Gumelnița*, pentru care avem date în a doua jumătate a mileniului IV î. e. n. Oricum ar fi, ținînd seama de faptul că data cea mai veche obținută prin C 14 pentru *Saliagos* este circa 4 400, ni se pare că începuturile acestei culturi ar trebui situate totuși ceva mai devreme decît socotesc autorii. În orice caz, concluzia că datele C 14 situează cultura *Saliagos* în neoliticul tîrziu al Egeei, precedînd astfel cu mai bine de un mileniu dezvoltarea metalurgiei egeene și începutul epocii bronzului de aci, este inte-

meiată, ca și concluzia că este vorba de o cultură indigenă, având sigur antecedente locale și în același timp trăsături comune cu strămoșii neoliticului mijlociu și târziu din Grecia și ai chalcoliticului din Anatolia. Dar autorii nu merg mai departe — și nu încearcă să precizeze care au fost acești strămoși.

Rezultatele săpăturilor din așezarea de la Saliagos — publicate cu o promptitudine care a devenit o regulă în ceea ce privește săpăturile întreprinse de cercetătorii englezi, promptitudine care ar trebui să constituie un exemplu bun de urmat și pentru alții... —, au și darul de a fi început să umple un gol pe harta neoliticului sud-estului Europei și al Asiei Anterioare, punând la dispoziție cercetătorilor un nou punct de reper în marea problemă a originii și dezvoltării neoliticului în această parte a lumii vechi. Faptul că autorii s-au mulțumit să precizeze numai poziția cronologică a culturii Saliagos față de culturile neolitice de la nord de Grecia, fără să încerce stabilirea unor posibile legături culturale cu acestea, se datorește desigur unei prudențe oarecum explicabilă. Aș aminti însă că într-una dintre ședințele celui de-al VI-lea Congres de științe pre- și protoistorice de la Praga din 1966, atunci când autorii cărții au prezentat o comunicare prealabilă asupra săpăturilor de la Saliagos, am întrebat dacă nu cumva unele dintre fragmentele ceramice pictate cu alb de aci n-ar putea fi puse în legătură cu ceramica pictată cu alb a culturii Veselinovo, impresie care — judecând numai după motivele pictate, nu și după formele ceramice — pare a se confirma acum și în același timp este într-o anumită măsură susținută și de sincronismul indicat prin datele C 14.

Volumul se încheie cu nu mai puțin de 11 apendice, privind: schimbarea nivelului apelor mării; cercetarea mineralogică a pieselor descoperite; observații geologice și minero-logice; proveniența obsidiane din așezarea de la Saliagos (aproape exclusiv din insula Melos, numai câteva piese indicând că materia primă provine din Antiparos și trei sau patru din insula Giali din același arhipelag cicladic); probele de pământ; analiza polenică; oasele de animale; oasele de pești; moluștele, crustaceele și echinodermatele; resturile de cereale (*Hordeum distichum*, *Triticum diococcum*, *Trilicium monococcum* și *Lolium*) și, în sfârșit, folosirea fotogrametriei. Precum se vede deci, toate studiile anexe strict necesare unei complete situări a descoperirilor și unei depline înțelegeri a vieții agricultorilor primitivi și crescătorilor de vite (caprine, bovine, porcine, alături de resturile cărora s-au găsit oase de cline, firește domestic, dar și de vulpi) din așezarea neolitică de pe insula Saliagos; nu lipsește nici indexul complet, atât de necesar unor asemenea lucrări. Este vorba deci de o monografie arheologică întocmită cu toată seriozitatea și care face față cu succes cerințelor stadiului actual al științei noastre, putând fi un bun model și pentru alte lucrări de acest fel.

Pe de altă parte, atât importanța descoperirilor în sine, cât și felul cum sînt tratate și adăncite problemele legate de ele — fără a se trece totuși dincolo de limitele permise de însuși materialul descoperit — fac din acest volum o lucrare deosebit de utilă tuturor cercetătorilor neoliticului sud-estului Europei.

Vladimir Dumitrescu

Michael H. Crawford, *Roman Republican coin hoards*, Royal Numismatic Society, Special publication, No. 4, Londra, 1969, 170 p. + 3 pl. în afară de text.

În ultimii patruzeci de ani două au fost problemele cardinale care au reținut atenția cercetătorilor din domeniul numismatiei romane republicane: aceea a datei de început a emisiunilor denarilor Romei republicane,

iar ca o urmare logică, cea de-a doua, precizarea cronologică a fiecărei emisiuni monetare în parte în cadrul noului sistem. În ceea ce privește prima problemă, data de 268 pe care tradiția literară ne-a păstrat-o ca docu-